

Frillesønn med helgenkongefar

Arven etter Olav den hellige

Kim Tomas Laivindil Klevengen

Bacheloroppgave i Historie (HIS3090)

Universitetet i Oslo

Våren 2011

INNHold

Innhold	2
Innledning.....	3
1. Kapittel: Olav og Magnus	3
1.1: Likheter	4
1.2: Forskjeller	4
1.3: Arven etter Olav	5
2. Kapittel: Fostring og utdanning	6
2.1 Militærutdanning	6
2.2: Rettslære	7
2.3: Jaroslav og Dronning Ingegerd	8
2.4: Frillemoren Ragnhild og Dronning Astrid	8
3. Kapittel: Oppvekstsforhold	9
3.1: Kjærlighet mellom foreldre og barn.....	9
3.2: Manglende kildemateriale?	9
Avslutning.....	10
Bibliografi	12

INNLEDNING

Når sagalitteraturen forteller om barn er de trekkene som skildres i hovedsak de samme som viser seg tydeligst i voksen alder. Preben Maulengracht mener i følge Margaret Emdal at "når sogene skildra mannens barndom var det ofte for å framheve dei trekk ved guten som ville gi han ry og ære i vaksen alder."¹

Jeg ønsker å diskutere hvorvidt sagalitteraturen kan beskrive likheter og forskjeller mellom Olav den hellige og Magnus den gode. Hvilke forventninger og krav lå det i å være sønn av en helgen – fulgte han farens fotspor og levde han opp til forventningene som møtte ham?

Da kildene til perioden av de fleste historikere blir regnet som diktning og ikke nødvendigvis en korrekt beskrivelse av datidens hendelser vil også jeg ta hensyn til dette. Derfor er jeg, med denne oppgaven, ikke på jakt etter hva som faktisk skjedde, men isteden hvordan det har blitt fremstilt. Jeg leter først og fremst etter tankene og ideene som fremkommer. Sagaene jeg har valgt å se nærmere på er Olav den helliges saga, Magnus den godes saga, Harald Hardrådes saga og Morkinskinna.

1. KAPITTEL: OLAV OG MAGNUS

Det er lite i kildene som forteller spesifikt om hvordan Olav og Magnus hadde det seg i mellom. Riktignok kan vi med sikkerhet stadfeste at Kong Olav tok med seg vesle Magnus til Kong Jaroslav og Gardariket, men dette er ikke nødvendigvis noe å heve øyenbryn over. Det går nemlig klart frem i sagalitteraturen at barn var privilegert når det kommer til å være med foreldrene rundt om kring, sett i forhold til dagens tradisjon.² Likevel kan det sies å være noe merkverdiggved det faktum at ikke engang Dronning Astrid eller Ulvhild kongsdatter fikk være

¹ Margaret Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?: Om forholdet mellom foreldre og barn i norrøn middelalder* (Oslo: Oslo University Press, 2008), s. 11.

² Jon Vidar Sigurdsson, *Det norrøne samfunnet: Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. (Oslo: Pax forlag, 2008), s. 195.

med på den siste delen av turen, men måtte bli værende i Svitjod.³ Sagalitteraturen underbygger muligens dette skillet ved å skildre at far ofte viser stor kjærlighet ovenfor sine sønner, men nevner døtrene i mindre grad.⁴

1.1: LIKHETER

Olav den hellige, Norges evige konge og far til Magnus den gode, var en gavmild og vennsæl mann.⁵ Han var en god kriger og utviste både mildhet og rettferdighet,⁶ Nettopp denne rettferdighetssansen møtte motstand, mye på grunn av Olavs konstante syn på å behandle alle mennesker på samme måte og det verset en folkelig oppfatning at "Han lot rike og fattige få samme straff."⁷

Magnus hadde òg mange venner og det har blitt sagt at dess nærere man sto Magnus, dess bedre følte man seg,⁸ Kong Magnus ble etterhvert en rettskaffen mann som tydeligvis hadde god innsikt i lover og regler. Han skrev *Grágás*, en lovbok, og var elsket av alle.⁹ Magnus viser med andre ord gode trekk og følger i sin fars fotspor.

I likhet med faren var nøt Magnus stor respekt. Allerede som liten ble han kalt opp etter Kong Karlamangus fordi han i følge Sigvart var "den beste mann jeg visste i verden"¹⁰. Likeså har han blitt beskrevet både som en djerv kriger og en mild konge.¹¹ Det skal også sies at Magnus var en bestemt ung gutt/mann. Allerede som ung gutt kunne han gå på hendene¹² og han lot ikke føye for avtalen som var satt i stand i riksdelingen mellom han og Harald.¹³

1.2: FORSKJELLER

³ Finn Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, Stormutgaven (Oslo: J.M. Stenersens Forlag, 2005), s. 380 (OdH)

⁴ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 28.

⁵ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 71–72.

⁶ Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, s. 380. (OdH)

⁷ Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, s. 381. (OdH)

⁸ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 100.

⁹ Finn Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, Stormutgaven (Oslo: J.M. Stenersens Forlag, 2005), s. 442. (Mdg)

¹⁰ Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, s. 309. (OdH)

¹¹ Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, s. 431–32. (Mdg)

¹² Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 90.

¹³ Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, s. 476–477 (HH)

Morkinskinna gjør et stort poeng ut av at Magnus tok tilbake Norge uten makt og handlet rettferdig i alle saker.¹⁴ Selv om rettferdighetssansen nok ble delt med faren er det den tilsynelatende pasifistiske holdningen som skiller Magnus fra sin far. Det må kunne sies å være et tegn på stor selvkontroll da han velger fredens løsning overfor sin fars fiender og deler riket med Harald Hardråde for å unngå krig.¹⁵ Noe som står som en kontrast til farens forsøk på å ta hele landet med makt. Også

1.3: ARVEN ETTER OLAV

Det faktum at Magnus hadde den høyeste tillit og respekt for faren går frem i Morkinskinna. Magnus gjør et poeng ut av at han har rett på hevnen over forræderiet og drapet av faren, og at det med farens *hell og lykke*[min utheving], skal hevne seg.¹⁶ Nettopp dette med at om faren vil gi ham hell i sin ferd er med på å både forankre Magnus sin tro på faren som helgen og på den sterke tilliten han har til sin far. Vi møter en Magnus som stoler fullt og helt på helgenkongen. Emdal peker for eksempel på at sønnens rolle i stor grad var å vær lojal mot faren, og at det finnes få eksempler på far og sønn i åpen feide. Magnus får også gjort et skrin med vakre utsmykninger hvor han plasserer farens lik og stiller det hver 12. måned.¹⁷

Videre hevder Emdal at selv om far nok var en autoritetsfigur, var det også viktig å være generøs ovenfor sine barn slik at både allianser og venskap/slektskap sto sterkt også i neste generasjon.¹⁸ Ved å la Magnus bli igjen hos Kong Jaroslav med den begrunnelse at hans dronning er en meget bra kvinne og at hun liker Kong Olav godt,¹⁹ utøver Olav den tilliten til sønnen og til vennene sine som Emdal sikter til. Han sørger effektivt for at lille Magnus blir den som fostrer alliansen mellom ham selv og Jaroslav, en oppgave som kan sees på som et ledd i opplæringen Olav den hellige ønsket og gi sin sønn.

¹⁴ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 105.

¹⁵ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 109; Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, s. 473. (HH)

¹⁶ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 101.

¹⁷ Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, s. 438. (Mdg)

¹⁸ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 68.

¹⁹ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 90.

Handlinger som viste karraktertrekk som ble verdsatt i samtiden ble ofte akseptert selv om far/fosterfar måtte betale bot og ofte oppmuntret. Selv om unge gutter kunne være vanskelig å ha med å gjøre til tider, dreier det seg som oftest om et sterkt behov for å markere seg, noe som kan trekkes til det faktum at det var stor konkurranse mellom søsken. Morkinskinna skildrer Magnus, som etter å ha blitt dyttet ned av bordet av en eldre mann, hugger han i hodet med en øks samme kveld slik at han mister livet. En handling som Kong Jaroslav humrer, ler, og viser tydelig aksept for, da han blir fortalt om det som har skjedd.²⁰ Dette bygger opp under Emdals påstand om at "særleg gutar som viste viljestyrke og aggresjon vart tolerert i stor grad fordi at dette var eigenskapar som var naudsynte i samfunnet."²¹ Med bakgrunn i dette synes påsanden om at også Olav den hellige ville ha reagert ditto på denne hendelsen.

2. KAPITTEL: FOSTRING OG UTDANNING

Det går frem av kildene at utdanningen som var tilgjengelig nok var mer basert på intellekt enn rå våpenmakt, og det er vanlig å anta at undervisningen var ankret i slekkskapslære, historie, juss og i noen tilfeller skaldekunsten, heller enn i den militære verdenen.²² Percivall fremhever et viktig poeng i forhold til at guttebarn fikk det store ansvaret med å føre seriøse rettsaker i ung alder. Det er rett og slett utenkelig at far ikke har vært tilstede under utdanningen fra barnet var ungt.²³ Dessuten vil sønnens ferdigheter gjenspeile farens, og derav både kunne bygge opp under, eller rive ned farens maktbasis og gode rykte.²⁴

2.1 MILITÆRUTDANNING

Når det er snakk om utdanning innenfor det militære fagfeltet er det naturlig å trekke linjer til den Europeiske samtiden. Det kan virke som om Island sto i en særstilling hva militær trening angår og Nic Percivall har definert det slik:

²⁰ Theodore M. Andersson og Kari Ellen Gade. *Morkinskinna: The Earliest Icelandic Chronicle of the Norwegian Kings*. (Ithaca og London: Cornell University Press, 2000), s. 90–91.

²¹ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 69.

²² Percivall, *Affection Tempered by Pragmatism?*, s. 51.

²³ Percivall, *Affection Tempered by Pragmatism?*, s. 39.

²⁴ Percivall, *Affection Tempered by Pragmatism?*, s. 40.

It appears ... that in Icelandic society, while courage and steadfastness in the face of danger were admired and lauded in literature and in society, at the same time there was acceptance and an equal measure of approbation reserved for the exhibition of cleverness and the ability to avoid violent conflict through the exercise of superior intelligence, either by recourse to the law, or through wily manipulation of alliances.²⁵

Det er dermed en del som tyder på at det ikke var militærkunnskapene alene som var viktige for en kongesønn. Nå skal det sies at Magnus riktignok i følge Morkinskinna kunne benytte øksen,²⁶ og det er også kilder som tyder på at det nok var noe annerledes hva militærferdighetenes viktighet i Norge angår. Sagaen om Torgils forteller at det ikke er før han møter den norske kongen at han får behov for "a shield and a byrnie because he had lacked those weapons up to now."²⁷

Hva dette forteller om Magnus sin utdanning er ikke godt å vite, men jeg vil likevel anta at Magnus allerede før han ble med sin far til Gardarriket og Kong Jaroslav, hadde fått en god del våpentrening. Denne treningen har nok blitt fulgt opp i øst, men det skal også være sagt at selv om fysisk mot og fysiske ferdigheter ble satt høyt i norrøn tid, var det langt ifra den eneste veien to anerkjennelse,²⁸ og sagaene forteller at han ble bedre likt ettersom han ble eldre og mer intelligent, noe som må sies å underbygge påstanden om at Magnus ikke bare hadde våpenferdighetene på stell²⁹.

2.2: RETTSLÆRE

Å prøve sønner i å føre rettsak var ingen uvanlig skikk i middelalderen. En av de mest slående hendelsene stammer fra *Islendinga sogur* og beskriver den tolv år gamle Gizurr som aktor i en rettsak som omhandler drapet på hans eldre halvbror.³⁰ Det må sies å være ganske så oppsiktsvekkende alder og sakens alvorlighetsgrad tatt i betraktning. Dette er bare en av flere tilfeller der unge gutter deltar i rettsaker hvor de blir testet ut over det man i dag kan forvente av en som ikke har bestått embetseksamen i juss.

²⁵ Percivall, *Affection Tempered by Pragmatism?*, s. 43.

²⁶ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 90–91.

²⁷ Percivall, *Affection Tempered by Pragmatism?*, s. 45.

²⁸ Percivall, *Affection Tempered by Pragmatism?*, s. 47.

²⁹ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 91.

³⁰ Nic Percivall, *Affection Tempered by Pragmatism?: The Favouritism Practiced by Icelandic Chieftains in the Selection of Heirs in the Twelfth and Thirteenth Centuries up to the End of the Commonwealth* (Oslo: Oslo University Press, 2000), s. 35.

Dessverre finner jeg ingen referanser som bekrefter eller avkrefter Magnus' deltakelse i slike rettsaker men det er ikke utenkelig, kanskje snarere sannsynlig at han har blitt utfordret av Jaroslav eller at han førte saker allerede da han vendte tilbake til Norge for å bli konge bare elleve vintre gammel

2.3: JAROSLAV OG DRONNING INGEGERD

Man kan kanskje ut ifra kildene argumentere for at det er Jaroslav og Ingegerd som har hatt mest å si for Magnus' oppvekst.³¹ Det går igjen i flere kilder at de begge er svært engstelige for å sende den unge Magnus tilbake til Norge slik at han kan kreve farsarven sin og Norges krone. De er svært redd for at de forræderiske nordmennene ikke kan stoles på og at det vil gå deres fostersønn ille.³² Jaroslav tar og den unge Magnus med på råd i forhold til hva han skal gjøre med Kalv og følger hans som kommer for å hente hjem den unge tronarvingen. Magnus sitt svar til Jaroslav er så vittig og skarpt på samme tid at det fortjener gjengivelse: "You have not taken counsel with me much before now, foster father, but I think that Norway will find its way into my possession rather slowly if you go about killing everyone who comes from there."³³

2.4: FRILLEMOREN RAGNHILD OG DRONNING ASTRID

Det er ikke mye som er skrevet om forholdet mellom Magnus og hans mor eller stemor. Det vi det sagalitteraturen hentyder er at unge gutter ofte snur seg mot mor når de trenger trøst eller hjelp til noe.³⁴ Det skal dog sies at Dronning Astrid ville hjelpe Magnus med alle midler hun hadde tilgjengelig når han vendte tilbake for å kreve sin rettmessige kongsarv.³⁵ Om dette er av egeninteresse eller ut av kjærlighet er det vanskelig å sette fingeren på, og det er mulig å hevde at både frillemoren og stemoren var mer opptatt av å håndheve sin rett til å få sitte ved kongssønnens bord, enn den faktiske kjærligheten til ham.

³¹ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 90.

³² Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 98.

³³ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 92.

³⁴ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 35.

³⁵ Hødnebo, *Snorre Sturlasons kongesagaer*, s. 432. (Mdg)

3. KAPITTEL: OPPVEKSTSFORHOLD

I dagens forhold mellom foreldre og barn forventer at foreldre skal elske sine barn uavhengig av barnas handlinger, noe som må sies å være svært forskjellig fra norrøn tid. Selvfølgelig elsket nok mange foreldre barna sine, men det forekom uten tvil en stor grad av forskjellsbehandling når man ser på hvem som fikk lov å gifte seg, arverett og så videre. "For å verte mykje elska måtte ein fylle visse krav."³⁶

3.1: KJÆRLIGHET MELLOM FORELDRE OG BARN

Det finnes en god del eksempler på foreldre som er glade i barna sine, og en del av de kommer tydelig til syne i det ulykken er ute med et av deres barn. Både fra, mor og far og mor i fellesskap både ber og ofrer til helgener for å redde livet til sine sårede/syke barn³⁷, og et av de aller sterkeste tegnene på farskjærighet er det Egil som viser ved å skrive et sørgedikt tili minne om om sine to døde sønner.³⁸ Emdal peker også på et tilfelle i sagalitteraturen hvor det viser seg å være de gode gjerningene som blir vektlagt når det kommer til å få kjærighet fra far.³⁹

Et annet poeng er at samfunnets regler ofte krevde at foreldre straffet barna sine, selv om de ikke nødvendigvis hadde et eget ønske om dette / syn som tilsa at dette var rett.⁴⁰ Sagaene henspeler at kjærigheten i relativ grad måtte fortjenes i form av handling og oppførsel.⁴¹

3.2: MANGLENDE KILDEmateriale?

Om man skal gå inn på hva manglende kilder som omhandler forholdet mellom barn og voksne i norrøn tid er det nesten en uskreven lov å nevne Philippe Ariés og hans tanker om dette, eller kanskje rettere sagt hans tanker omkring mangelen på et vesentlig kjærighetsforhold mellom barn og voksne. Hans tanker og ideer er vidt kjent og jeg vil ikke gå inn på disse men isteden presentere annet kildemateriale som kan sies å være i samme bane.

³⁶ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 68.

³⁷ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 74–75

³⁸ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 27.

³⁹ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 57.

⁴⁰ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 53.

⁴¹ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 24.

Først og fremst kan man påpeke at det å passe på / oppdra barn ikke hadde særlig høy anseelse. Sagaforfatterene har ikke akkurat lagt ned noen stor innsats i å beskrive barndommen, i alle fall ikke der den ikke står i samsvar med personens voksne liv.⁴² Margaret Emdal skriver i sin masteravhandling at hun "er litt usikker på om kjærleiken mellom foreldre og barn var norm i vikingtida ... Det er ikkje godt å seie korleis det var å vere barn i eit samfunn med så mykje vald."⁴³ Det samme kan man kanskje si om dagens samfunn, selv om man rett nok ikke i den vestlige verden opplever volden like direkte, er det likevel sterkt debatert i den psykologiske verden hvorvidt indirekte vold endrer atferd.

AVSLUTNING

Det er ikke vanskelig å se at Magnus er sønn av Olav den hellige. Likevel er det også tydelig at de innehar forskjellige karraktertrekk. Eksempelvis i situasjoner der far benytter våpen for å hevde sin rett, benytter sønn klokskap og kompromiss. Det er klart at de sto ovenfor forskjellige situasjoner og at Magnus fikk drahjelp av sin far fordi folket følte at de hadde gjort urett.⁴⁴ Til syvende og sist er det ingen tvil om at tilnavnet den gode er vel fortjent, noe Morkinskinna bekrefter til gangs:

He[Kong Magnus] soon became powerful and popular, and was more mature in strength and wisdom and authority[...].He was [...]very amenable to his friends when he got positive advice ... and could clearly see and understand what was said to him.⁴⁵

Det er for meg åpenbart at Magnus har hatt en god oppvekst til tross for tapet av faren. Han har møtt kjærlyghet og omtanke i alle ledd av oppveksten og vært heldig med både venner, fosterforeldre og egne foreldre. Han har blitt utfordret og gitt rom til å feile, og bevist for alle at han er en konge verdig. Det tyder også på at det også var sterke bånd mellom stemor og stesønn, men som i så mange andre tilfeller er det også her vanskelig å konkludere med noe fasitsvar. Til det, er kildene for spinkle.

⁴² Margaret Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?: Om forholdet mellom foreldre og barn i norrøn middelalder* (Oslo: Oslo University Press, 2008), s. 13.

⁴³ Emdal, *Tøffe gutar og søte jenter?*, s. 53.

⁴⁴ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 97.

⁴⁵ Andersson og Gaade, *Morkinskinna*. s. 102–103.

Sagaene forteller om en kongssønn som tilsynelatende vokser opp under gode kår og med mye kjærlighet rundt seg. Han får lov til å utfolde seg, og samtidig lov til å være barn. Han kan gå på hendene på bordet der de voksne mannfolkene sitter, og samtidig får han lov til å forsvare sin stolte og ære da en av mennene slår hennene vekk under ham.

Det er vanskelig å fortelle så mye om hvorledes forholdene mellom far og sønn var, fordi de eneste gode kildene omhandler Magnus og Kong Jaroslav. Likevel må man kunne anta at Olav var svært glad og opptatt av sønnen sin. Sannsynligvis fulgte han sønnens fremgang og utdanning tett, for om denne ikke var tilstrekkelig ville det også i verste fall skinne tilbake på ham selv og sette faren i et dårlig lys.

Hvis det er noen steder man virkelig kan se hvor mye utdannelsen og oppveksten den unge Magnus fikk hadde utslag på det være i de mange karaktertrekkene han fremviser. Det er uten tvil en lerd og rettferdig konge som overtar den Norske kronen. Han har evnen til å tilgi de som har syndet mot ham, og han setter også sitt folks velvære over sin egen maktbasis ved å gå med på å dele kongeriket for å unngå krig. Sagt med andre ord han var en folkets helt, og uten tvil verdig tilnavnet *Magnus den gode*.

BIBLIOGRAFI

Andersson, Theodore M. og Kari Ellen Gade. *Morkinskinna: The Earliest Icelandic Chronicle of the Norwegian Kings*. Ithaca og London: Cornell University Press, 2000

Emdal, Margaret. *Tøffe gutar og søte jenter?: Om forholdet mellom foreldre og barn I norrøn middelalder*. Oslo: Oslo University Press, 2008

Hødnebo, Finn(red.). *Snorre Sturlasons kongesagaer*, Stormutgaven. Oslo: J.M. Stenersens Forlag, 2005

Percivall, Nic. *Affection Tempered by Pragmatism?: The Favouritism Practiced by Icelandic Chieftains in the Selection of Heirs in the Twelfth and Thirteenth Centuries up to the End of the Commonwealth*. Oslo: Oslo University Press, 2000

Sigurdsson, Jon Vidar. *Det norrøne samfunnet: Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax forlag, 2008

